

Warszawa, 3 stycznia 2020 r.

Prof. dr hab. Gertruda Uścińska
Uniwersytet Warszawski

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
mgr Karoliny Matyjaszczyk
pt. „Ewolucja systemu emerytalnego w III RP.
Uwarunkowania społeczne, polityczne i gospodarcze”
napisana pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Anieli Dylus
w Instytucie Politologii na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

1. Opinia ogólna

Doktorantka podjęła aktualny i ważny temat identyfikacji wyznaczników reformowania systemu emerytalnego w III RP, wykazując się nie tylko dużą wiedzą w zakresie zagadnienia stanowiącego przedmiot dysertacji, ale też szerokim rozeznaniem uwarunkowań społeczno-gospodarczych i politycznych, które analizuje jako determinanty przedstawianego procesu. Opisuje je i ocenia w sposób uporządkowany i pogłębiony, wyciągając poprawne, uzasadnione wnioski.

Doktorantka dobrze uzasadniła podjęcie tematu. Poprawnie określiła naukowy cel dysertacji. Wykazuje się dojrzałością w formułowaniu problemów badawczych i ich analizie. Prawidłowo sformułowała tezę i hipotezy badawcze, sprawnie porusza się w literaturze przedmiotu. Korzysta z różnorodnych źródeł, odnajdując w szerszym kontekście potrzebne informacje, uzasadniające prezentowane zjawiska lub opinie. Umiejętnie korzysta przy tym z politologicznego warsztatu badawczego, trafnie dokonując wyboru właściwych metod i technik.

2. Ocena merytoryczna

Doktorantka podjęła w swojej pracy niezwykle istotne i aktualne problemy obecne w szerokiej, nierzadko kontrowersyjnej debacie społecznej. W sposób przemyślany, usystematyzowany zbadała – poddając analizie - wybrane czynniki wskazywane w tej debacie jako podstawowe determinanty kierunków zmian w zasadach konstrukcji polskiego systemu emerytalnego po 1989 roku. Tym samym dysertacja wpisuje się w nurt nauk o polityce, podejmując problem z obszaru polityk publicznych w zakresie dotyczącym konstruowania systemu ubezpieczenia emerytalnego. Trzeba podkreślić, że nie było to zadanie łatwe, gdyż

 1

odnosi się ono nie do sytuacji statycznej, a do dynamicznego procesu. Doktorantka poradziła sobie z nim jednak bardzo dobrze.

Rozprawa posiada duże walory poznawcze i porządkuje w sposób chronologiczny proces reformowania polskiego systemu ubezpieczenia emerytalnego od początku okresu transformacji do połowy 2019 roku. Praca jest więc niezwykle aktualna, co jest jej dużym atutem, zwłaszcza że ubezpieczenie emerytalne jest cały czas obszarem ciągle się zmieniającym.

Należy podkreślić, że tematyka podjęta w dysertacji jest nowatorska. Analiza tej tematyki nie była dotychczas podejmowana od strony naukowej. Należy także zwrócić uwagę na walor poznawczy i edukacyjny recenzowanej pracy. Doktorantka zasadnie wskazuje na potrzebę dalszego reformowania polskiego systemu emerytalnego, stosownie do wyzwań wynikających z bieżącej sytuacji społeczno-gospodarczej, a przede wszystkim z trendów demograficznych. Zwraca także uwagę na zobowiązania finansowe państwa wobec społeczeństwa i konieczność tworzenia warunków umożliwiających mu wywiązywanie się z nich w przyszłości. Również z uwagi na ten element dysertacja jest ciekawa zarówno dla środowiska naukowego, jak i dla decydentów oraz interesariuszy systemu emerytalnego.

2.1. Problem badawczy

Jako temat swojej pracy Doktorantka wybrała zagadnienia dotyczące aktualnego problemu społecznego (zmian w zasadach systemu emerytalnego w Polsce) i w sposób prawidłowy i przekonujący dokonała uzasadnienia tego wyboru. Wskazanie tematu dysertacji wynika nie tylko ze znajomości teoretycznych i historycznych aspektów zjawiska reformowania systemów emerytalnych – ich genezy i ewolucji – ale też z posiadania przez Doktorantkę pogłębionej wiedzy o realnych czynnikach, które tę ewolucję warunkują.

W tytule rozprawy Doktorantka wskazuje na szeroki zakres podmiotowy analizy (*system emerytalny w III RP*), sugerujący uwzględnienie rozwiązań emerytalnych dotyczących różnych grup społeczno-ekonomicznych; także systemu emerytur rolniczych czy emerytur służb mundurowych. W rozprawie odnajdujemy jednak tylko omówienie zakresu dotyczącego emerytur pracowniczych. Ten fakt powinien być wyraźnie zaznaczony i uzasadniony we wstępie do dysertacji.

Zakres przedmiotowy rozprawy określony został bardzo szeroko, chociaż temat pracy wskazuje na wyraźnie określoną cezurę czasową. Wydaje się więc, że można było ograniczyć tę część dysertacji, która dotyczy początków tworzenia systemów zabezpieczenia

społecznego, zwłaszcza w innych krajach. Informacje zawarte w cz. I („Wokół historii i teorii zabezpieczenia emerytalnego”) są oczywiście istotne dla prezentacji tła tematu pracy, ale wydaje się, że można było – bez szkody dla dalszej części rozprawy – opisać kwestie historyczne bardziej syntetycznie i w sposób bezpośrednio powiązany z tym, jak kształtowały się zasady zabezpieczenia społecznego, a właściwie ubezpieczenia emerytalnego – bo tego dotyczy temat pracy, z naciskiem na okres wskazany w tytule pracy. Tym bardziej że Doktorantka wykazała się dużą dojrzałością w formułowaniu problemu badawczego, wskazując na te aspekty reformowania zasad emerytalnych, które dla konstrukcji polskiego systemu były i są najistotniejsze. Poprawnie też określiła naukowy, poznawczy cel dysertacji (s. 7) i trafnie przyporządkowała mu pytania badawcze (s. 7–8). Prawidłowo sformułowała tezę i hipotezy (s. 7–8). Szkoda jednak, że pytania badawcze, które są raczej ogólne, szerokie, nie zostały przypisano konkretnym hipotezom, co istotnie ułatwiłoby zweryfikowanie przedstawionych twierdzeń.

2.2. Metody i techniki badawcze

W celu weryfikacji hipotez badawczych – decydując się na wybór określonych, charakterystycznych źródeł informacji – Doktorantka trafnie zdecydowała o zastosowaniu politologicznych metod badawczych, a szczególnie metody decyzyjnej odnoszonej do zmian regulacji prawnych, gdyż w procesie zmian systemu emerytalnego analizowała ten właśnie element – determinanty podejmowania decyzji.

Posłużyła się z dużą wprawą techniką analizy źródeł prawa i dokumentów, trafnie wybierając materiały i wskazując na zawarte w nich regulacje dotyczące tematu dysertacji oraz poddając je celowej interpretacji.

Doktorantka podjęła się niełatwego - a decydującego o oryginalności pracy – zadania wyboru materiałów dotyczących deklarowanych przesłanek reform emerytalnych w Polsce z całego omawianego w pracy okresu (tj. od 1989 r.). Dobór tekstów pozwala – w mojej ocenie – na obiektywne odzwierciedlenie debaty publicznej charakterystycznej dla kolejnych lat i kolejnych zmian systemu emerytalnego. Doktorantka wykazała się przy ich omawianiu dużą wiedzą na temat zasad funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych, umiejętnością logicznego wnioskowania i naukowej oceny trudnego do interpretacji materiału o charakterze wypowiedzi prasowych czy deklaracji politycznych.

Ważną częścią dysertacji jest analiza literatury przedmiotu dobranej celowo, a

obejmującej najważniejsze polskie publikacje z obszaru tematycznego wyznaczonego przez Doktorantkę. Może warto było – zwłaszcza w zakresie prognostycznym, który także obecny jest w rozprawie – sięgnąć szerzej także do opracowań obcojęzycznych. Doktorantka w hipotezach wskazuje na oddziaływanie czynników zewnętrznych na reformy zasad systemu emerytalnego. Bez wykorzystania także zagranicznych źródeł ograniczone pozostają możliwości odniesienia wpływu, jaki dla zmian w tym systemie ma narastająca skala procesów migracyjnych czy stosowanie zasad koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego. Zwłaszcza że to obywatele polscy w największym zakresie korzystają z prawa do swobody przemieszczania się w Unii Europejskiej i korzystają z uprawnień do świadczeń, w tym emerytalnych.

2.3. Struktura rozprawy

Praca składa się z dwóch odrębnych tomów (części) i liczy ponad 300 stron. Zarówno podział na dwa woluminy, jak i liczba stron tekstu jest w mojej opinii mankamentem rozprawy. Omawiane problemy zostały bowiem opisane w zbyt szerokim kontekście, z którego należało wybrać problemy najistotniejsze i przedstawić je w syntetycznej formie. Niemniej jednak całe opracowanie zawiera treści wartościowe, poznawczo interesujące i odpowiadające merytorycznie wymogom rozprawy doktorskiej.

Na treść pracy składa się łącznie pięć rozdziałów (dwa w tomie I i trzy w tomie II), poprzedzonych wstępem, w którym przedstawiono przesłanki podjęcia tematu, problem badawczy i jego uzasadnienie, tezę, pytania badawcze i hipotezy oraz metodę badawczą. Określono zakres przedmiotowy i cezurę czasową zawartą w rozprawie analizy. Wskazano też główne pozycje literatury przedmiotu i omówiono zawartość kolejnych rozdziałów.

W części pierwszej rozprawy znalazł się **rozdział pierwszy** dotyczący genezy i **rozdział drugi** prezentujący wybrane aspekty teorii zabezpieczenia emerytalnego. Zarówno jednak w sformułowaniu tytułu tej części pracy, jak i w niektórych przypadkach w dalszej treści pojawiają się wątpliwości, w jakim znaczeniu Doktorantka używa określenia „zabezpieczenie społeczne” w odniesieniu do analizowanego w treści ubezpieczeniowego systemu emerytalnego. Mimo tej wątpliwości należy podkreślić, że są to treści bardzo ciekawe, oparte na dobrze dobranych i cytowanych różnorodnych źródłach. Ponieważ jednak są one wprowadzeniem do zasadniczego tematu rozprawy, wydaje się, że można by je znacznie skrócić i powiązać z analizą konkretnych elementów polskiego systemu ubezpieczenia

emerytalnego (np. rozważania na temat zasad liberalizmu i socjalizmu, a ich wpływ na system emerytalny – s. 98–103).

W drugiej części rozprawy poświęconej kształtowaniu się systemu emerytalnego w Polsce po 1989 r. (a więc podstawowemu problemowi badawczemu wskazanemu we wstępie) znalazły się rozdziały od trzeciego do piątego oraz zakończenie pracy. W tej części pracy znalazła się bardzo trafna diagnoza, opis status quo i perspektywa przyszłości systemu emerytalnego w Polsce.

W **rozdziale trzecim** Doktorantka scharakteryzowała system emerytalny, jaki obowiązywał w Polsce do końca roku 1998. W dużym stopniu koncentruje się tu na uwarunkowaniach politycznych, natomiast w przypadku uwarunkowań demograficznych, określonych dość syntetycznie, pomija wpływ falowania demograficznego (przemiennych wyżów i niżów demograficznych) widocznych w liczbie urodzeń, przypisując te zmiany wyłącznie innym czynnikom. Omówiła proces kształtowania się zasad ówczesnego systemu emerytalnego w sposób klarowny i uporządkowany, opierając się na odpowiednio wybranych cytatach z literatury przedmiotu. Wskazała trafnie główne cechy i przyczyny zreformowania systemu w 1989 roku.

Kierując się zasadą chronologii, w **czwartym rozdziale** scharakteryzowała polski system emerytalny z okresu 1999-2016, koncentrując się nie tylko na pierwotnie sformułowanych zasadach podstawowych, ale i na przesłankach podejmowania kolejnych reform w ramach tego systemu. Z punktu widzenia celu rozprawy i odpowiedzi na pytania badawcze ten rozdział wydaje się mieć kapitalne znaczenie.

Piąty, ostatni rozdział rozprawy dotyczy kształtu systemu emerytalnego po roku 2016. Jest on szczególnie wartościowy i decydujący o wysokiej ocenie erudycji Doktorantki, która przedstawia w nim nie tylko *status quo*, ale też – korzystając z różnych źródeł – uporządkowaną, logiczną, obiektywną analizę przyszłości omawianego systemu. Ponadto w rozdziale tym Doktorantka przytacza różne argumenty dokumentujące zasadność proponowanych dalszych reform, wskazywanych jako pożądane z uwagi na kierunek zmian uwarunkowań społecznych (głównie demograficznych), gospodarczych i politycznych. Jej tok myślenia jest uporządkowany, logiczny i świadczy o dużej wiedzy.

W wyodrębnionym **zakończeniu** pracy Doktorantka syntetycznie przedstawiła wyniki przeprowadzonych analiz uwarunkowań genezy i procesu ewolucji polskiego systemu emerytalnego. Określiła, jakie znaczenie – w świetle przytoczonych w rozprawie źródeł - miała

każda z grup tych czynników w różnych okresach rozwoju systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń emerytalnych. Można co prawda dyskutować, czy np. początki systemu zabezpieczenia społecznego w Europie kształtowały się głównie pod presją determinantów politycznych (s. 307), albo też o znaczeniu czynników demograficznych dla zmian w systemie przed 1989 rokiem. Jednak w całości przeprowadzonej analizy Doktorantka generalnie trafnie identyfikuje czynniki mające największe znaczenie dla kierunku wprowadzanych zmian i logicznie to uzasadnia, co dowodzi jej samodzielności i dojrzałości naukowej.

2.6. Język i forma redakcyjna rozprawy

Konstrukcja pracy jest uporządkowana i logiczna. Podział tekstu na poszczególne części i rozdziały jest przemyślany i zasadny. Spis treści jest klarowny i przejrzysty, dzięki czemu czytelnik łatwo odnajduje potrzebne informacje. Ułatwieniem jest też przejrzysty wykaz stosowanych w rozprawie skrótów oraz spis tabel i wykresów.

Rozprawa jest bardzo dobrze opracowana pod względem redakcyjnym. Została też napisana jasnym, prostym, poprawnym językiem. Zdarzające się w treści określenia potoczne lub drobne lapsusy językowe (*np. spadek ludności, zabezpieczenie ryzyka, na pierwszy rzut oka*) absolutnie nie rzucają negatywnie na wartość rozprawy.

Doktorantka generalnie posługuje się płynnie fachową terminologią, chociaż nie ustrzegła się drobnych potknięć (pisze – jak przyjęto potocznie – o starzeniu się społeczeństwa, a nie – jak być powinno – o starzeniu się populacji). Używa też zamiennie określeń „ubezpieczenie emerytalne” i „zabezpieczenie emerytalne”, co nie jest poprawne. Oba te pojęcia wymagałyby zdefiniowania na początku rozprawy. Poza tym jednak Doktorantka poprawnie używa pojęć z obszaru prawa zabezpieczenia społecznego.

Przypisy w tekście zapisane są prawidłowo, starannie, zgodnie z obowiązującą normą. Bibliografia, odrębna dla zakresu przedmiotowego i podmiotowego rozprawy, wymagałaby jednak konsekwentnego uporządkowania według rodzaju publikacji, z wyodrębnieniem nie „źródeł” i „opracowań”, a odpowiednio: publikacji książkowych i rozdziałów w takich publikacjach oraz artykułów naukowych; dokumentów, źródeł statystycznych; aktów prawnych i orzecznictwa sądów uporządkowanych według kryteriów przyjętych dla ich zapisu bibliograficznego; cytowanych wywiadów i innych artykułów prasowych. Mimo uwag dotyczących sposobu uporządkowania bibliografii, należy podkreślić dużą różnorodność

wykorzystanych przez Doktorantkę źródeł oraz z jednej strony ich aktualność, a z drugiej odwołanie się także do materiałów historycznych, adekwatnie do opisywanego okresu rozwoju systemu emerytalnego. W takim podejściu do pozyskiwania informacji widoczne jest autentyczne zaangażowanie Doktorantki w poszukiwanie obiektywnych odpowiedzi na postawione w rozprawie pytania badawcze.

Pomimo wskazanych wyżej uwag, językową i redakcyjną formę dysertacji oceniam wysoko.

3. Wnioski

Mając na uwadze wskazane wyżej okoliczności stwierdzam, że w moim przekonaniu recenzowana rozprawa doktorska mgr Karoliny Matyjaszyk pt. „Ewolucja systemu emerytalnego w III RP. Uwarunkowania społeczne, polityczne i gospodarcze” spełnia kryteria wskazane w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytułach naukowych oraz o tytule w zakresie sztuki (DzU z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku Przepisy wprowadzające ustawę prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (DzU poz. 1669 z późn. zm.). Zawarte w recenzji uwagi i wskazówki nie podważają ogólnie wysokiej oceny dysertacji. **Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Karoliny Matyjaszyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

4. Pytania problemowe

Po zapoznaniu się z treścią recenzowanej rozprawy doktorskiej nasuwają się m.in. następujące pytania, które kieruję do Doktorantki:

1. Jak należy na przyszłość budować gwarancje państwa w zakresie realizacji prawa do emerytury (2040, 2060 czy 2080 rok)? Proszę uwzględnić czynniki demograficzne, ekonomiczne, prawne i polityczne.

2. Jakie alternatywne (poza ubezpieczeniem emerytalnym) formy zabezpieczenia przed skutkami ryzyk starości i braku dochodów z pracy wskazywane są w debacie publicznej dotyczącej przyszłości emerytur w Polsce i w Europie?

3. Na s. 79 rozprawy (ostatni akapit) znajduje się zdanie: *Nie powstał do tej pory zamknięty katalog występujących ryzyk socjalnych*. Jakie – w Pani opinii – ryzyko lub ryzyka socjalne powiązane z ryzykami starości i niezdolności do pracy powinno znaleźć się w takim wykazie? Proszę o uzasadnienie takiego wskazania.

prof. dr hab. Gertruda Uścińska